

Otthonok Európában

– beszélgetés Giorgio Pressburgerrel –

Talán barátsággá is erősödött már ez a régi ismeretség Giorgio Pressburgerrel. Ő egyébként a Cividaleban évente megrendezett Mittelfestnek volt előbb a művészeti, majd első számú vezetője. 1956 után ment el Budapestről, a VIII. kerületből, amelyről számtalan legendát és történetet tudott. A Népszínház utcáról, a Nagyuvaros utcáról, a Teleki térről meg a Tisza Kálmán térről. Ezeket később Itáliában írta meg olaszul. Könyveit azóta sok nyelvre – köztük magyarra – lefordították. Kint elvégezte a színiakadémiát, színházi és operarendező lett. Amikor én

1990-ben megismerkedhettem vele Triesztben, nos, akkor Triesztről legalább annyit tudott már, mint a hajdani Józsefvárosról. Jártuk a kikötő utcáit, néztük az irodalmi emlékhelyeket, kimentünk a temetőbe is (a testvéréhez), és Pressburger Györgyben mintha átszakadt volna valami gát: mesélt önmagáról, az életéről. Mi pedig egy magyar forgatócsoporttal mindezt filmre vettük. A műsor adásba kerülése előtt felhívtam Pressburger egyik Budapesten élő nagynénjét, és elmondtam neki, mikor láthatja a Gyurit a televízióban. Talán ezért is lett hozzám Pressburger később szívélyesebb. Évente többször találkoztunk. Ő teremtett a Mittelfestből európai eseményt. Játsoztak ott Kafkát, Mozartot, Dantét, Magrist, Esterházyt, Hrabalt, Brechtet, Görgey Gábort, Hubay Miklóst, Göncz Árpádot, Thomas Bernhardot, Elias Canetit. Az idei nyári fesztiválon Közép-Európa legjobb minőségével mutatta be önmagát. Talán a magyar kultúra volt némileg felülreprezentálva. Sokszor találkoztunk kint is, idehaza is. A Mittelfest vezetése mellett természetesen írta a regényeit, rendezett filmet és színházi előadást. Sőt, a kilencvenes évekétől öt éven keresztül ő volt Budapesten az Olasz Kulturális Intézet igazgatója. Élete – ahogy mondani szokták – kész regény. Nyilván majd megírja ő. Mi most itt részleteket adunk közre egy voltaképpen

egybekapcsolódó beszélgetésből, amelynek helyszínei Budapest és Cividale, Trieszt és Róma.

*

– *Hogyan illeszkedettél be Triesztben?*

– Szép lassan. Teljesen sohasem, mert én ebben az országban a legjobban a régi olasz városokat szerettem, mint Siena, Lucca, Velence és így tovább... Egy kicsit meghökkentett engem is, hogy egy ilyen kettős városról van szó, sajátos történelemmel. Kétszáz évvel ezelőtt itt egy egészen kicsi város volt, tehát nincsenek olyan művészeti emlékek, mint máshol Olaszországban. Pedig ami engem nagyon fiatalon, tizenkilenc éves koromban Olaszországban egészen meghökkentett, lenyűgözött és átváltoztatott, éppen az volt, hogy mennyi művészeti kincs található minden utcasarkon. Itt egy kicsit másabb, viszont majdnem minden utcasarkon lehet látni a tengert, és az sem kis dolog.

Triesztről egyébként nem lehet azt mondani, hogy olasz város. Egyetlenegy igazi középkori olasz jellegű épület van ott, a San Giusto-templom a domb tetején. Majdnem minden tönkrement az évszázadok folyamán, viszont a híres XIX. század végén hatalmas épületeket húztak fel, akárcsak Budapesten. De semmi köze az igazi olasz városokhoz, mint Lucca, Siena, Firenze vagy Verona, éppen ezért az olaszok megcsodálják,

A San Giusto-templom az egyetlen igazi itáliai épület

azt mondják róla, hogy gyönyörű, de nem számítanak arra, amit ott látnak – a saját országukban.

– *Mit szerettél meg először Triesztben?*

– Én '68 óta járok ide, és jó darabig csak a hét végén jöttem, aztán privát ügyekben még gyakrabban.

– *... mert udvaroltál a feleségednek...*

– Igen, és el is vettem feleségül négy év után, miután már volt egy gyerekünk is. Továbbra is Rómában tanítottam a főiskolán, és pontosan nem emlékszem, de 1977-ben vagy 78-ban idejöttem Triesztbe, és Triesztből jártam Rómába. Aztán 88-ban megint visszamentem Rómába, és 97-ig ott éltem. 98-ban Magyarországra kerültem négy évre, és 2002-ben jöttem vissza, azóta Triesztben élek, de tavalyelőtt óta megint van egy lakásom Rómában. Ez a történet bonyolultnak látszik, de a városhoz elsősorban a személyes szálak kötnek. Talán az köt ide, hogy amikor először idekerültem, egy rádiójátékot vettünk fel, és itthon éreztem magam. Az étel, amit itt esznek, legalábbis a hegytetőn,

nagyon hasonlít a magyar ételekhez, és maga a város is nagyon hasonlít építészeti szempontból a budapesti épületekhez. Budapesten persze a Duna van, és nem az Adria, de valahogy számomra sokban hasonló. Tizenkilenc éves voltam, amikor elhagytam a várost, Budapestet, ahol születtem.

– *Az időjárással hogy barátkoztál meg?*

– Ó, én nem szeretem a bórát. Egyáltalán nem szeretem. Ez egy olyan meteorológiai jelenség, amit lehet szeretni vagy nem szeretni, ez így van. De amikor nagyon fúj a szél, majdnem belesöpri az embereket a tengerbe. És többször megesett, hogy öreg embereket teljesen át kellett karolnom, hogy ne essenek bele a tengerbe. Amikor leszállnak az autóbusról, és hirtelen rájuk rohan a szél, nem tudnak ellenállni. Vannak olyan pehelysúlyú öreg emberek is. Többször megesett ez. Ma már nem nagyon tesznek köteleket az utcára, amibe bele lehessen kapaszkodni.

– *Tengerben szoktál fürdeni?*

– Igen. Nagyon szeretem.

– *És merre? Miramare felé?*

– Igen, Miramare felé. Van ott egy-két fürdőhely.

– *Néhányszor találkoztunk veled a Caffè degli Specchi kávéházban, ami jellegzetesen közép-európai hely, Bécsben vannak még ilyenek.*

– Van még két hasonló. Az egyik a Caffè Tommaseo, amely a híres dalmáciai származású olasz nyelvészről van elnevezve. A másik pedig a Caffè San Marco, ahol a bútorzat, a padló, a festmények, a gipszfigurák mind ugyanazok, mint 1914-ben.

– *Neked melyik a kedvenced?*

– Én a legjobban a legrégebbit, a Caffè San Marcót szeretem. A Caffè Tommaseo felújításában pedig részt vettem. Az építész-mérnökkel együtt vizsgáltuk meg, mit lehet csinálni, hogy lehet megtartani mindazt, ami ott volt. De ami a legjobban hasonlít

régi állapotához, az a San Marco – oda nagyon szívesen járok.

*

– *A bátyád vagy öcséd volt Miklós?*

– Ikertestvérem.

– *Együtt írtatok.*

– Együtt kezdtünk elbeszélést írni.

Az első két könyvet vele írtam, aztán elment sajnos...

– *És hogy lehet közösen írni valakivel?*

– Mindenféle technikával. Az első könyvet úgy írtuk – tíz elbeszélésről volt szó –, hogy ötöt én, ötöt ő. Aztán mind a ketten kijavítottuk a másikét. A második könyvünk egy regény volt, úgy kezdtük, hogy egy fejezetet én, egyet ő, de aztán ő teljesen átírta, és én is teljesen átírtam. Úgyhogy mindenféle technika van, de az nagyon megkönnyebítő érzés, hogy nem csak egyedül írsz, hanem valakivel. És különösen akkor, ha ez a valaki az ikertestvéred. Majdnem ugyanaz a személy, legalábbis az első periódusban, úgy két-három hétig, amikor az embrió kezd kialakulni.

– *Igaz az, hogy azt mondták, akkor adják ki az elbeszélésköteteket, ha írtok egy regényt előtte?*

– Azt mondták, igen. És így írtuk meg akkor az első regényt, *A zöld elefántot*.

– *A legelső novelláskötetetek, amit az ikertestvéreddel írtatok, nem a Népszínház utca környékéről szól?*

– Pontosan arról szólt, a VIII. kerületről, sokszor meg is van említve benne a Népszínház utca, a „Via del Teatro Popolare”. Egy másik utcának is lefordítottam a nevét, az még érdekesebb. Van egy nagyon lepusztult budapesti utca, úgy hívják, hogy a Nagy Fuvaros utca, ami olaszul úgy hangzik, hogy „Via di Grandi Trasporti”, ahol a *trasporto* a ’fuvar’ mellett ’lelkesezés’-t is jelent vagy erős érzelmeket egy másik embertárs iránt. Tehát a nagy érzelmi lendületek, lelkesedés utcája...

Nagyon gyorsan írtuk meg az elbeszéléseket és a regényt is, és négy évvel a megírás után került kiadásra. És akkor már az ikertestvérem nem is élt.

– *Ez jó nagy teher lehetett.*

– Igen.

*

– *Te itt újrabezásodtál: a feleséged családja befogadott, vagy te voltál a Kelet-Európából jött művész?*

– Ó, nem, abban a családban ilyesmi nem létezik. Ha valaki itt házasodik, akkor a fél Európát veszi el. Mindenki máshonnan származik. Az olaszok között is így van. Ki az a Toscanában élő ember, aki etruszk, és semmi más? Nagyon kevesen vannak.

Nemrég volt itt a kanadai olasz tanárok gyűlése, és én vezettem be, az volt az előadásom címe, hogy *Lehet-e Triesztben külföldinek lenni?*

– *Lehet?*

– Nem. Nem nagyon.

*

– *Itt rendeztél a színházban?*

– Rendeztem a harminckilenc év alatt vagy hat-nyolc előadást, tehát minden öt évben egyet.

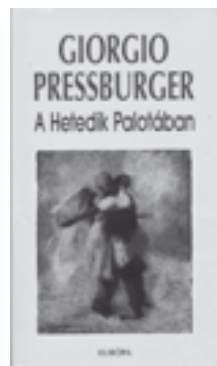
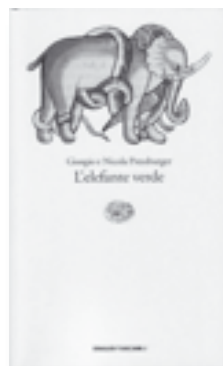
– *És mit írtál itt?*

– Majdnem mindent itt írtam, vagy itt és a római lakásomban... Az utóbbi években majdnem kizárólag komikus színházzal foglalkozom.

– *Ezt nem gondoltam volna.*

– Az utóbbi hat-hét évben öt Rossini-operát rendeztem. És mind az öt nagyon vidám. Az első operái. Az egyiket, *A sevillai borbélyt* most játszották húsz napig Japánban.

Engem bíztak meg annak fesztiválnak a rendezésével, itt, Triesztben, amely másfél hónappal ezelőtt kezdődött, és még most is tart, kisebb-nagyobb rendezvényekkel.

– Ez a „Happy Hours”?

– Mi úgy hívtuk, hogy „Felix ora”, mert ebben az évben rómaiakról és görögökről szólt. És az ókori római trieszti színházban, a Teatro Romanóban játszódott le az egész, itt nem messze, és nagyon érdekes volt. Teljesen átalakítottuk azt a régi színházat, tehát igyekeztünk úgy csinálni, hogy ne foglaljuk el a modern dolgokkal, és nagyon ragaszkodtunk a struktúrájához, még egy üvegfalat is építettünk körülötte, hogy a zaj ne menjen be, és úgy nézett ki, mint egy múzeumi tárgy.

A trieszti Teatro Romano

Úgy kezdődött az egész fesztivál, ezekkel a Happy Hoursokkal, hogy Trieszt egyszerre húsz terén elkezdünk Ovidiust, Vergiliust, Horatiust felolvasni, zenével együtt. Úgyhogy egészen el volt lepve a város ezzel a hatalmas irodalommal, amely most már csak egy halvány emlék, míg közben majdnem minden pillanatunk a hétköznapi életünkben ennek jegyében telik, legalábbis itt Olaszországban. A napok nevei mind ókori római nevek: Lunedì, Martedì a Marsról, Mercoledì a Merkúrról, és így tovább, a csillagok meg a görög neveket viselik. Az ember testrészeit még görög nevekké írják le, legalábbis itt Olaszországban. Úgyhogy egyfelől még nagyon benne van az életünkben, másfelől viszont már nem annyira – és ezt igyekeztem bepótolni. És az emberek annyira örülnek, mert ha jól le van fordítva, akkor egyszerű emberekre is hat a könyv és elbeszélés. Nagyon érdekes volt, és nagyon élveztem.

*

– Beszéltünk az otthonról és az otthontalanságról. Budapesten, Triesztben, Rómában. És van olyan, hogy azt gondold, hogy egyik helyről elmész a másikra?

– Véglegesen?

– Nem. Hanem úgy érzed, ebből most elegend van.

– De, ez gyakran megesik. És ilyenkor meg is teszem, hogy elmegyek. De nemcsak három helyről van szó. Például tanítok még Goriziában vagy Udinében is.

– És mit tanítasz?

– Színháztörténetet. De két évvel ezelőtt négy hónapot töltöttem Londonban is. Ott laktam, de Cambridge-ben tanítottam.

– Ott is színháztörténetet?

– Nem, olasz irodalmat. Most fog megjelenni a könyvem, amelyet öt-hat évig írtam. Rengeteg magyar szó van benne, mert megkíséreltem belevinni az olaszba a magyar szavakat.

– Melyiket például?

– „Hercehurca.” Ezt nem lehet lefordítani. Úgy írtam bele, hogy „erce-urca”. És azt hiszem, fogok hozzá írni egy lábjegyzetet. De azt a szót használom...

Elég gyakran megyek Rómába is. Most lehet, hogy megint tanítani fogok a főiskolán, és akkor néhány hónapig újra ott élek majd.

– A római lakásod is fantasztikusan jó helyen van.

– Nagyon élvezem mindkettőt: a lakást is és a helyet is. A lakást azért, mert csak a legszükségesebbek vannak

A római Piazza Trilussa a fiatalok találkozóhelye

benne, és a város közepén helyezkedik el. Az utóbbi négy-öt évben ott találkoznak a római fiatalok a hétvégi estéken. Legalább három-négyezer ember zsúfolódik össze arra a kis térre, és az éjszaka folyamán beszélgetnek egy kicsit, énekelnek, dobolnak, ami garantálja, hogy nem lehet aludni, de nagyon vidám látványt nyújtanak.

*

– *Én igazából itt érzem, hogy otthon vagy, most már többször beszélgetünk ezen a teraszon, ami nagyon kellemes.*

– Ez a tér Olaszországban az egyik legszebb tér, legalábbis a fekvése miatt. Este nagyon szépen van kivilágítva, és egy francia építész, aki azzal volt megbízva, hogy restaurálja ezt a teret, azt találta ki, hogy a tenger és a tér között felállít egy pár lámpasort, amely este kék fényt ad. Úgyhogy nem lehet pontosan tudni, hol kezdődik a tenger, és hol kezdődik a tér.

– *Fogsz írni valaha a lakhelyeidről?*

– Nincs kizárva. Amikor nyugdíjba megyek. A kellemesebb dolgokat is le szeretném írni, nemcsak azokat, amiket megrázónak tartok.

– *Trieszt irodalmi emlékeit hajlandó volnál megmutatni vagy akár írni róluk valamit?*

– Igen, egész biztosan. Az utóbbi időben megkértek, hogy írjak állandóan az itteni újságba. Ezt most nem nagyon vállaltam, de régebben szoktam írni a *Corriere della Serának*. A választások alatt írtam jó néhány cikket, és igyekeztem beleszólni az itteni közéletbe, ami egy kicsit sikerült is. Nagy visszhangja volt, és nem bántam meg, sőt nagyon örültem annak, hogy ezt megcsináltam. Az utolsó cikknek, amit írtam, az a címe: *Eppur Trieste si muove*

– És Trieszt mégis mozog.

– *Pedig Trieszt nem arról híres, hogy mozogna.*

– Nem, az ellenkezőjéről. De azért egy kicsit mégis, és remélem, hogy fog is mozogni.

*

– *Milyen kedves helyed van még Triesztben?*

– Mindennap elmegyek az előtt a ház előtt, arrafelé, ahol annak idején James Joyce lakott. És van ott egy kis tábla, ami idézi egy leveléből, hogy „Én itt kezdtem írni Ulysses első fejezetét”. Majdnem minden reggel, amikor ott elmegyek, azt mondom: Ciao Jimmy!

James Joyce

Van egy nagyon híres biográfia róla. Leírja például, hogyan részegedett le minden este, aztán az utcasarokról kellett hazavinni, mert alig állt a lábán, és a felesége azzal fenyegette, hogy ha nem hagyja abba, akkor megkeresztelteti a fiait – mert Joyce gyűlölte a papokat, akik nevelték. Mindenféle szempontból nagyon szeretem ezt az írórt. Írországgal szoros a kapcsolatom, sokat foglalkoztam vele, ugyanis a lányom negyedrészt ír, mert a mamája félig szicíliai, félig ír.

– *És hol van ez a ház?*

Találkozás Civalalában

– Fenn, a dombon. Nagyon közel ahhoz a házhoz, ahol mi laktunk. Talán 200–250 méterre, a Giambattista Vico utcában. Azt hiszem, egy évig lakott ott, és sosem fizette a lakbért, ezért el kellett mennie. És azért is furcsa, mert az utolsó könyve a Giambattista Vico elméleteire van építve, aki egy XVIII. századi olasz filozófus volt.

*

– *Civalalában öt esztendő alatt egy virtuális Közép-Európát hoztál létre, és jelentősen támogattad a magyarokat. Hogyan emlékszel vissza erre?*

– Az egy nagyon szép időszak volt. A fesztivál azt jelentette a számomra, hogy az egész területtel barátságba kerültem, nemcsak Magyarországgal, hanem Lengyelországgal, Horvátországgal stb. is, úgyhogy hirtelen teljesen kitágult a cselekedeteim tere. És ez nagyon jólesett, a nehézségek időszakában is, amikor nagyon kellett küzdeni. Egy évre meg is szüntették a fesztivált, az úgynevezett *le mani pulite* (tisztá kezek) eljárásorozat idején, amikor majdnem minden minisztert és politikust elküldtek a politikai életből. És a fesztivál támogatói közül kettő-három épp ebből a csoportból származott, a leghíresebb

Cividale

közülük De Michelis külügyminiszter. Amikor megbuktak, és volt az a borzalmas nagy botrány, mindenki félt attól, hogy a feszítvált teljesen De Michelis nevéhez kötik, mert az ő kezéből indult. Ezért a megye nem adta meg az anyagi alapot hozzá, aztán a következő évben megint visszajött sokkal kevesebb pénzzel, aztán az évek folyamán újra felment majdnem ugyanarra a szintre, ahonnan elindult.

az, hogy azért, mert ezek az első olyan bútorok, amelyek direkt a polgárság, sőt a kispolgárság számára készültek, minden különösebb allűrök és nagyzolás nélkül. Biedermeier – egy igazi polgári kifejezés, de a szó legjobb értelmében. Tehát nem felvágós, hanem szerény, ugyanakkor művészi. A másik válasz pedig az, hogy valószínűleg a nagypapám miatt, aki elpusztult a második világháborúban, megölték. De én nagyon jól emlékszem rá, és nagyon jólesik rá gondolni.

– *Te erősen kötődsz Közép-Európához...*

– Igen, és ehhez a pillanatához még jobban. Egy nagyon rövid történelmi korszakról van szó. Tíz-húsz, maximum huszonöt év, amelyben olyan agyak jöttek össze azon a kis területen, ami szerintem – és én ezt már sokszor elmondtam – csak az ókori Görögországban és az olasz reneszánsz idején volt.

– *Neked több otthonod van Európában. Melyiket szereted a legjobban?*

– Őszintén megmondom, és ez nem vicc: a budapestit. És tudom is, hogy miért. Nagyon szeretem a római kis lakást is, egy egyedül élő embernek nagyon jó otthon, teljesen a város közepén, a Tiberis partján. Felújított, de nem olyan, mintha új lenne, mert az egy XV. századbeli házacska. Triesztben pedig egy teljesen modern épületben lakom.

A budapesti pedig ezek között áll. Század eleji épület, a Palatinus-házak egyike, és szép egyensúlyban van a két korszak között. Lehet látni onnan a Dunát, a budai dombokat és így tovább.

– *Gondolom, annak is nagy jelentősége van számodra, hogy milyen bútorok vesznek körül.*

– A század elején gyártott bútorok tetszenek a legjobban. Többször is megkérdeztem már magamtól, hogy miért. Az egyik válasz

– *Szerencsés ember vagy, mert keveseknek adatik meg, hogy több otthona legyen.*

– Az valóban nagyon szerencsés helyzet, ha valaki több helyen érzi otthon magát. Úgy kellene lennie, hogy minden ország befogad mindenkit, vagy minden hely befogad mindenkit, feltétel nélkül. Az én szerencsés helyzetem az, hogy több helyen nagyon jól fogadtak, nagyon jól bántak velem, és ettől otthon érzem magam, úgy, mint testvérek között. Budapest egyike ezeknek a helyeknek. Sőt még London is benne van.

– *Azt gondolom, Európában az olaszok a legbefogadóbbak. Kedvesek, segítőkészek, szívélyesek, és úgy néz ki, mintha őszintén csinálnák.*

– Ha így néz ki, akkor őszintén is csinálják. Erről van Sartre-nak egy nagyon érdekes színdarabja, *Az ördög és a Jóisten*, amely a Goetz von Berlichingen zsoldosvezér története. Arról szól, hogy Goetz a legborzalmasabb cselekedetei után egyszerűen elhatározza, hogy ezentúl úgy fog viselkedni, mintha szent ember lenne. És mindenkivel jól bánik, mindenkinek jót akar. Felmerül a kérdés: végül is gonosz-e vagy jó? Hogyha valaki jót tesz, akkor jó.

Módos Péter

